

Γιώργος Σταθάκης*

Η ελληνική οικονομία την επαύριον της πανδημίας†

1. Η ύφεση στην παγκόσμια οικονομία

Η έκταση των οικονομικών επιπτώσεων από την πανδημία στην παγκόσμια οικονομία έχει πλέον υπολογιστεί με σχετική ακρίβεια. Η κρίση του 2008 προκάλεσε ύφεση της τάξης του -4% στην παγκόσμια οικονομία και χρειάστηκε 18 μήνες για να επανέλθει στα προ κρίσης επίπεδα. Τώρα, το 2020 η παγκόσμια οικονομία αναμένεται να φθάσει το -6,5%. Στο αισιόδοξο σενάριο, και εφόσον δεν υπάρξει δεύτερο κύμα πανδημίας, αναμένεται να ανακάμψει γρηγορότερα, σε διάστημα 9-12 μηνών.

Οι αποτιμήσεις αυτές εδράζονται στην ομοιότητα των φαινομένων όπως εμφανίστηκαν στις τρεις βασικές οικονομίες – την Κίνα, την Ευρωπαϊκή Ένωση και τις ΗΠΑ. Αυτές αποτελούν το 70% της παγκόσμιας οικονομίας, σε αδρές γραμμές πρόκειται για τρεις πόλους ίσης δυναμικότητας. Στην Κίνα, που εκδηλώθηκε πρώτα

* Καθηγητής Οικονομικών, Πανεπιστήμιο Κρήτης, πρώην Υπουργός Οικονομίας & Ανάπτυξης, πρώην Υπουργός Περιβάλλοντος & Ενέργειας

† Εισήγηση στη διαδικτυακή εκδήλωση του Ινστιτούτου Νίκος Πουλαντζάς με τίτλο «Η ελληνική οικονομία την επαύριο της πανδημίας. Ο κίνδυνος μιας ύφεσης διαρκείας και οι προοπτικές ανάκαμψης» (13/5/2020). Περισσότερες πληροφορίες για την εκδήλωση είναι διαθέσιμες εδώ : <https://poulantzas.gr/event/i-elliniki-ikonomia-tin-epavrio-tis-pandimias-o-kindynos-mias-yfesis-diarkias-ke-i-prooptikes-anakamphis/>. Το σχετικό βίντεο έχει αναρτηθεί εδώ : <https://vimeo.com/418338055>.

η πανδημία, το ΑΕΠ συρρικνώθηκε κατά 25-30% στο επίμαχο πρώτο τρίμηνο. Το δεύτερο τρίμηνο ξεκίνησε με ισχυρή ανάκαμψη της οικονομίας και πρόβλεψη για ετήσια μείωση του ΑΕΠ κατά 6%. Ακολούθησαν η ΕΕ και οι ΗΠΑ, που κλείνουν τώρα τον κύκλο του τριμήνου της συρρίκνωσης, με αντίστοιχα φαινόμενα. Η προσδοκία είναι για επαναφορά, με βάση την εμπειρία της Κίνας, και έτσι προκύπτει η ετήσια συρρίκνωση του -6,5%.

Η κρίση του 2020 διαφέρει ριζικά από την κρίση του 2008. Τότε ήταν ενδογενή τα αίτια της οικονομικής κρίσης. Τώρα είναι εξωγενή, ένα πανδημικό συμβάν που «παγώνει» απότομα την οικονομική δραστηριότητα, αναμένοντας την επαναφορά χωρίς άλλες παρενέργειες. Εντούτοις, είναι πιθανόν φυσικά να ενεργοποιηθούν ενδογενείς παράγοντες και να μεταβληθούν αρκετά από τα δεδομένα της κρίσης. Πέρα από την ανασφάλεια για τις υγειονομικές προβλέψεις ενός δεύτερου γύρου πανδημίας, υπάρχουν ανασφάλειες για την ενεργοποίηση ενδογενών τάσεων ανισορροπίας των οικονομιών, είτε πρόκειται για τον υπερδανεισμό ιδιωτικών επιχειρήσεων στις ΗΠΑ, την υπερέκθεση κρατικών κινέζικων τραπεζών ή την κλιμάκωση των ανισορροπιών του παγκόσμιου δημόσιου χρέους, ειδικά των λιγότερο ανεπτυγμένων χωρών. Σε κάθε περίπτωση, τα χρηματιστήρια διεθνώς, μετά από μία απότομη πτώση 30% στις αρχές της κρίσης, επανήλθαν σχεδόν στα ίδια επίπεδα μέσα σε ένα μήνα. Προεγγράφουν την ταχεία ανάκαμψη (για πολλούς αποκομμένα από την πραγματικότητα), κυρίως λόγω των πολιτικών που κεντρικές τράπεζες και κυβερνήσεις έχουν υλοποιήσει και των μέτρων που έχουν πάρει.

2. Η πολιτική αντιμετώπισης της κρίσης

Η κρίση του 2008 εκδηλώθηκε πρωτίστως στο διεθνές χρηματοπιστωτικό σύστημα, με αφετηρία τις ΗΠΑ, αλλά συμπαρέσυρε όλο το σύστημα. Η απάντηση στην κρίση ήταν η διάσωση των τραπεζών και των χρηματοπιστωτικών επιχειρήσεων με δημόσιο χρήμα. Η μετατροπή του ιδιωτικού χρέους σε δημόσιο χρέος. Αυτό εκ των πραγμάτων δέχτηκε δριμεία κριτική, αλλά αποτέλεσε τον κοινό καμβά, με θύματα φυσικά την κλιμάκωση της κρίσης στην περιφέρεια της Ευρώπης ή μέτρα λιτότητας και έξαρσης των ανισοτήτων σε πληθώρα οικονομιών.

Η απάντηση στη σημερινή κρίση είναι διαφορετική. Αφορά τη στήριξη της

πραγματικής οικονομίας – των επιχειρήσεων και των εργαζομένων. Ήταν άμεση, καθολική και εν πολλοίς με παρόμοιας χρήσης μέτρα. Δύο ευδιάκριτες στρατηγικές εμφανίστηκαν : Η πρώτη, η στήριξη αφετηριακά των εργαζομένων. Συνεπώς το κράτος εμφανίστηκε ως «εγγυητής της εργασίας» και χρηματοδότησε τους εργαζόμενους, σε ποσοστό 60-80% των μισθών όσων βρέθηκαν σε αναστολή εργασίας. Οι επιχειρήσεις είχαν τη δυνατότητα ευνοϊκού δανεισμού για τα υπόλοιπα έξοδα και ζημιές. Η δεύτερη στρατηγική ξεκινάει από τις επιχειρήσεις. Οι εργαζόμενοι απολύονται, στηρίζονται με το επίδομα ανεργίας, ίσως λίγο διευρυμένο, ή με έκτακτη εισοδηματική επιδότηση όλων των οικογενειών και οι επιχειρήσεις λαμβάνουν έκτακτα είτε απευθείας ταμειακές ενισχύσεις είτε δάνεια με κρατικές εγγυήσεις.

Η πρώτη στρατηγική εφαρμόστηκε σε ευρωπαϊκές χώρες, κυρίως στις σκανδιναβικές, και με ενδιάμεσες εκδοχές σε αρκετές άλλες (Γαλλία, Ισπανία). Η δεύτερη στρατηγική εφαρμόζεται στις ΗΠΑ. Παρά τις διαφορές στη σύνθεση των μέτρων, συνολικά τα μέτρα παρέμβασης, δημοσιονομικά και νομισματικά μαζί, κινούνται σε πολύ ψηλά επίπεδα. Περίπου στο 15-20% του ΑΕΠ, κατανεμημένα 50-50 ανάμεσα σε δημοσιονομικά και νομισματικά. Κατά μέσο όρο, τα δημοσιονομικά ελλείμματα φέτος στις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες θα είναι μεγάλα και στο δημόσιο χρέος κάθε χώρας θα προστεθεί 15-20% του ΑΕΠ.

Κοινό δεδομένο ήταν η παρέμβαση των κεντρικών τραπεζών παντού. Διαμόρφωσαν τεράστια ρευστότητα έναντι κρατικών ομολόγων, εταιρικών ομολόγων και κάθε μορφής τίτλων, επιτρέποντας στα κράτη, στις τράπεζες και στις εταιρείες να έχουν πρόσβαση σε έκτακτη και μάλλον σχεδόν απεριόριστη ρευστότητα.

3. Η Ευρώπη

Η Ευρώπη, όπως και το 2008, επέλεξε – κυρίως λόγω Γερμανίας – την ιδέα της «εθνικής αντιμετώπισης» της κρίσης. Αυτό φυσικά αποδείχθηκε καταστροφικό για την Ευρώπη το 2008, καθώς οι ασύμμετρες επιπτώσεις της κρίσης επιδεινώνονται από τις «εθνικές λύσεις» δημιουργώντας τεράστιες αποκλίσεις εντός της ευρωπαϊκής οικονομίας. Οι «εθνικές λύσεις» τελικά μπορεί να ευνοούν κάποιες οικονομίες, τις πιο ισχυρές, μεταβάλλοντας τους ίδιους τους όρους ανταγωνισμού των επιχειρήσεων εντός της ευρωπαϊκής οικονομίας. Το ίδιο φαίνεται να συμβαίνει

και τώρα, αν και με μεγαλύτερες δυσκολίες.

Η Ευρώπη έλαβε 3 μέτρα : Πρώτον, η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα προσέφερε μόνη της πάνω από 1 τρισ. ευρώ σε ρευστότητα, διασφαλίζοντας ουσιαστικά ότι δεν θα υπάρξει κρίση επιτοκίων και δημόσιου χρέους στις αγορές ομολόγων (βλ. Ιταλία, Ισπανία, Ελλάδα, κ.λπ.). Δεύτερον, ο Μηχανισμός Ευρωπαϊκής Σταθερότητας ενέκρινε περίπου μισό τρισ. ευρώ για δανεισμό σε χώρες, αν και με ασάφειες ακόμα στους όρους δανεισμού. Τρίτον, η Κομισιόν και η Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων διαμόρφωσαν ένα συμπληρωματικό πακέτο για εργασία και δανεισμό επιχειρήσεων περίπου άλλο μισό τρισ. ευρώ. Μένει το Ταμείο Ανασυγκρότησης, που θα πρέπει να είναι μεγάλο, περίπου 1,5 τρισ. ευρώ, κατανεμημένο κατά τουλάχιστον 50% σε απευθείας μεταβιβάσεις και το υπόλοιπο σε δανεισμό, προκειμένου να έχει πραγματικό αντίκτυπο στην αντιμετώπιση της κρίσης.

Η Ευρώπη έλαβε δύο ακόμα αναγκαστικά μέτρα : Πρώτον, το Σύμφωνο Σταθερότητας ανεστάλη για το 2020. Λογικά, η αναστολή θα πρέπει να επεκταθεί τουλάχιστον για άλλα δύο χρόνια. Δεύτερον, οι κανόνες του ανταγωνισμού περί κρατικών ενισχύσεων χαλάρωσαν, επιτρέποντας να δίνονται κρατικές ενισχύσεις (με κάποιους όρους) είτε για τη διάσωση επιχειρήσεων, είτε για την προστασία τους έναντι του κινδύνου εξαγοράς τους από τρίτες χώρες (βλ. Κίνα).

Η αντιπαράθεση φυσικά καλά κρατεί. Η Γερμανία (και η Ολλανδία) μπλόκαραν την έκδοση ευρωομολόγου, αλλά βρέθηκαν υποχρεωμένες να συμβιβαστούν στις υπόλοιπες πρωτοβουλίες. Η ΕΚΤ βρέθηκε στο στόχαστρο του Γερμανικού Συνταγματικού Δικαστηρίου, ανατρέποντας την καταστατική ύπαρξη της ΕΕ, ότι για θέματα ευρωπαϊκών θεσμών (ΕΚΤ εν προκειμένω) αρμόδιο είναι το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο και όχι τα εθνικά δικαστήρια. Τώρα δήλωσε ότι πρόκειται για διάλογο και όχι για υποκατάσταση. Αλλά σε κάθε περίπτωση η κρίση στο ευρωπαϊκό οικοδόμημα ελλοχεύει.

4. Οι άνισες επιπτώσεις της κρίσης και η Ελλάδα

Οι συνέπειες για τις τεχνολογικές, τις βιομηχανικές και τις τουριστικές οικονομίες είναι φυσικά διαφορετικές. Οι τεχνολογικές οικονομίες προσδοκούν ηπιότερες επιπτώσεις, καθώς κινούν τις παγκόσμιες τεχνολογικές αλλαγές σε επικοινωνίες,

αυτοματισμούς, ενέργεια, εμπόριο, και αλλού. Εν πολλοίς, όλες αυτές οι δραστηριότητες αναμένεται να ενισχυθούν την επαύριο της πανδημίας. Οι βιομηχανικές οικονομίες δοκιμάζονται. Πρώτον εξαιτίας των ασύμμετρων επιπτώσεων στις διεθνείς αλυσίδες παραγωγής και δεύτερον εξαιτίας της αδυναμίας πρόβλεψης του πόσο γρήγορα θα ανακάμψει η καταναλωτική ζήτηση. Οι τουριστικές οικονομίες είναι μετά βεβαιότητας αυτές που θίγονται περισσότερο. Το ίδιο και κάποιες κατηγορίες υπηρεσιών.

Για την Ελλάδα ο τουρισμός έχει μεγαλύτερο ειδικό βάρος (13% στο ΑΕΠ, όσο έχει και η Ισπανία και η Ιταλία). Ο τουρισμός στην παγκόσμια οικονομία είναι γύρω στο 10%. Τόσο είναι και στις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες (βλ. Γαλλία, Γερμανία, κλπ). Επιπρόσθετα, στην Ελλάδα ο τουρισμός είναι κατά 95% εισερχόμενος, κοινώς ο εσωτερικός τουρισμός είναι πολύ μικρός. Σε Ιταλία, Ισπανία, Γαλλία, Γερμανία, για παράδειγμα, ο εσωτερικός τουρισμός είναι περίπου 40-50% της τουριστικής δραστηριότητας. Συνεπώς, οι εκτιμήσεις ανεβάζουν την ύφεση στην Ελλάδα στο 9-10%, αντί για το 6-7% που είναι ο μέσος όρος στην Ευρωπαϊκή Οικονομία.

Τα μέτρα, συνεπώς, αντιμετώπισης της κρίσης πρέπει να είναι περισσότερα, πιο σύνθετα, στοχευμένα και ικανά να φέρουν σε πέρας μία διπλή άσκηση : αντιμετώπισης των υφιστάμενων φαινομένων, αλλά και θεραπείας διαρθρωτικών προβλημάτων με τα οποία θα βρεθεί αντιμέτωπη η χώρα την επόμενη μέρα και αφορούν τα μέσα και τις πολιτικές που θα αποκτήσουν ένα μονιμότερο χαρακτήρα την επαύριο της κρίσης. Αυτά αφορούν είτε το ρόλο του κράτους στην οικονομία, τις κοινωνικές υποδομές, την ενέργεια, τα δίκτυα και τις υποδομές, είτε άλλα δεδομένα που πρέπει να εγγραφούν ως μονιμότερα στοιχεία για την αντιμετώπιση μελλοντικών πανδημιών.

Η εντύπωση μου είναι ότι η κυβέρνηση σήμερα αντιμετωπίζει αποσπασματικά και περιοριστικά την πρώτη ενότητα θεμάτων που αφορούν την αντιμετώπιση της ύφεσης. Λαμβάνει λίγα μέτρα και αυτά με καθυστέρηση. Δεν σκέπτεται καν τη δεύτερη.